

Parakh

Research Journal Deptt. of Punjabi
Language & Literature
Lahore College for Women University Lahore
(Pakistan)
Vol: 8, Jan.- June. 2023

پارکھ

تحقیقی مجلہ شعبہ پنجابی زبان و ادب
لاہور کالج برائے خواتین یونیورسٹی لاہور (پاکستان)
جنوری۔ جون 2023ء، مسلسل شمارہ 15

☆ عابد حسین، پروفیسر ڈاکٹر ظہیر احمد شفیق

TRENDS OF PUNJABI SONG WRITING AND MASOOD CHAUDHRY

پنجابی گیت نگاری دی روایت تے مسعود چودھری

Abstract

The tradition of Punjabi Geet is owing new trends. Many Punjabi poets are painting there sentiments in new poetic diction. Most poets are presenting their songs with unique combination of topics and structure. Masood Chaudhry is one of them. He select different topics, styles, structures and poetic diction. In his songs he added topics related to religious, social, economical, and romantic traditions of Punjab . He express his meloncholic expressions in Punjabi folk and classic melody. It shows that he combine these two music traditions (folk and classic) of Punjab. So Masood Chaudhry is a new voice in Punjabi tradition of song writing.

Keywords: Trends, Poetic Diction, Style, Topics,

☆ پی ایچ۔ ڈی پنجابی ریسرچ سکالر پنجاب یونیورسٹی، لاہور
☆ انسٹیٹیوٹ آف پنجابی اینڈ کلچرل سٹڈیز، پنجاب یونیورسٹی، لاہور

Religious

انسان جذبیاں دی مورت اے۔ جذبیاں توں وانجھے نوں انسان ہو ہی نہیں نیا جاسکد ا۔ جذبات توں بغیر صرف مشیناں نیں۔ انسان دی جبلت اے اوہ اپنے جذبات راہیں اپنے ورگ دیاں جنیاں نال سانجھ کرنا چاہندا اے۔ جذبیاں نوں نال دے جنیاں تیک اپڑاؤن لئی انسان اظہار دے کئی وسیلے بھالدا اے۔ لوک تے ادب جذبیاں دے اظہار دے وسیلے نیں۔ پنجابی ادب دوہاں وسیلیاں نال مالا مال اے۔ پنجابی وچ اک پاسے لوک گیتاں دیاں اینکاں صنفاں تے موضوع ملدے نیں دوہے پاسے طبع زاد گیت نگاراں سوہنے وادھے کیتے نیں۔ گیت بارے تقریباً سارے کھوجکار تے پارکھ متفق نیں کہ گیت شاعری دی اوہ صنف اے جیہڑی گائی جاسکدی اے۔ ایہہ کسے راگ وچ گائے جاندے نیں۔ گیتاں دے موضوع باقی ادبی صنفاں وانگ لہا ارتقائی سفر طے کردے نیں۔ لوک گیتاں وچ زندگی دے سارے انگ اپنے رنگاں دی آب تاب نال موجود نیں۔ شروع دے طبع زاد گیتاں وچ صرف دھار مک نوعیت دے بھجن سن۔ جیویں سعادت علی ثاقب ہوراں ”پنجابی شاعری تے موسیقی دا سمبندھ“ وچ دس پائی اے کہ

”مسلمان اتھے آئے تاں مندر اں وچ بھجن، کیرتن تے بشن پدے توں
لے کے دُھر پد تک دی گائیکی رائج سی۔ پہلے پہل مسلمان گویاں دی تقلید
وچ دُھر پد گانا شروع کیتا تے ایہ کافی دیر تک اوہناں وچ پرچلت
رہیا۔ مسلمان گائیکاں نے البتہ دُھر پد وچ کرشن جی، شیو جی تے دوہے
رشیاں دیاں صنفاں دے نال نال اللہ تے رسول ﷺ دیاں حمداں تے
نعتاں دے بول وی بنھنا شروع کردتے“۔ (1)

مذہبی نوعیت دی گیت نگاری توں بعد کلاسیکی دور شروع ہو یا۔ کلاسیکی دور وچ لوک گانک مختلف کلاسیک شاعراں دے کلام زبانی یاد کردے تے میلیاں ٹھیلیاں تے گا کے لوکائی دامن پرچاندے۔ اسے ضمن وچ کافیاں تے دوہڑے جیہاں صنفاں میلیاں ٹھیلیاں تے عُر ساں دی شان ہویاں۔ کافیاں تے دیگر کلاسیک کلام قوال قوالی دے روپ وچ پیش کردے۔ قوالی بارے ریگولا بر شادت جانکاری دیندے نیں:

“it represents the personal legacy of the great

poet, musician and statesman Amir Khusrau who was also the saint Nizamuddin's favourite disciple and infact, is burried next to him. Indeed he is genrally considered the founding father of the qawwali and of the qawwali performers''.(2)

صوفی جتھے گئے اوتھے توالی تے سماع دی روایت جاری ہو گئی۔ چشتی صوفیاں توں بعد ہندوستان وچ قادری سلسلے دے بزرگاں ایس روایت نوں قبول کیتا۔ سلطان باہو، شاہ حسین تے بلھے شاہ جیہے پنجابی قادری صوفی وی اپنا کلام راگاں وچ لکھدے دسدے نیں۔ کلاسیکی دور وچ گیت گاؤن دا مزاج عام میلیاں تے عرساں تے جاری ہو یا۔ کلاسیک شاعراں دی فکر عوام دی مذہبی، اخلاقی تے روحانی تعلیم دا وسیلہ بنی۔ صوفی شاعراں دا کلام وی کسے حد تک محفوظ ہو گیا۔ اوس دور وچ کئی کلاسیک داستاناں لکھیاں گئیاں جہاں دا ظاہری روپ مجازی عشق والا سی۔ مجازی عشق تے حقیقی دے میل نے رومانی جذبیاں دی شاعری نوں لوکائی وچ عام کیتا۔ ایس سلسلے وچ وارث شاہ دی ہیر ، پیلودی مرزا صاحبان، میاں محمد بخش دی داستان سیف الملوک وغیرہ رومانوی انگ دی شاعری سی جیہوں لوکائی ولوں سلاہنا ملی۔ انگریز دے آون مگروں سیاسی افراتفری تے بغاوت دے جذبات اُبھرے کئی لوک طبع زاد شاعراں انگریز راج دی کھل کے تند یا کیتی۔ جس پاروں قومی شاعری نوں اچیرنا ملی توالی تصوف دا انگ بن گئی۔ قومی تے سیاسی نوعیت دیاں نظماں واسطے کوئی ہور پلیٹ فارم بناون دی لوڑ محسوس ہوئی۔ ایہ پلیٹ فارم اڈواڈ سیاسی تے سماجی انجمنناں دے جلسیاں وچ ملیا۔ اڈواڈ شاعر اپنا اپنا کلام جلسیاں وچ پیش کردے تے لوکائی کولوں کھیڈے علامہ محمد اقبال وی اپنا کلام انجمن حمایت اسلام دے جلسیاں وچ گا کے پڑھدے رہے۔ اس دور دے پنجابی شاعراں وچ استاد عشق لہر، استاد ہدم، مولانا بخش کشتہ، فیروز دین شرف، حکیم شیر محمد ناصر تے ہور کئی تحریک آزادی دے شاعراں دا ناں نیں۔ جیہناں دا ذکر ڈاکٹر شہباز ملک اپنی کتاب آزادی دے مجاہد لکھاری وچ کیتا:

مولا کرم کر ہند دے حال اُتے، مسلمان ایہدا مسلمان ہووے
 دلوں کڈھ کدورتاں ساریاں نوں، اک دوسرے توں قربان ہووے
 سارے فیصلے ہون قرآن اُتے، اگے وانگ اسلام دی شان ہووے

عشق لہر کہہ نبی دا واسطہ ای، ایس ملک اندر پاکستان ہووے (3)

پاکستان بنن مگروں پاکستانی لکھاریاں دی کھیپ مغربی دنیا توں کافی متاثر ہوئی۔ اوہناں لکھاریاں نے ادب نوں طبقاتی کش مکش مکاؤن تے انقلاب لیاون دا وسیلہ سمجھیا۔ اوہناں جو ادب تخلیق کیتا اوہدے وچ عام لیسے ماڑے بندے دے معاشی مسئلایاں نوں کھل کے بیان کیتا اوس دور وچ پاکستان فلم انڈسٹری اپنے عروج تے سی۔ پنجاب دی موسیقی پسند لوکائی نے فلماں وچ گیتاں نوں پسند کیتا گیت ہر فلم دا لازمی انگ بن گئے۔ فلماں وچ اک پاسے ملوک رومانی جذبیایاں نوں گیت دا بانا پویا جاون لگا تاں دوجے پاسے استحصالی قوتاں دے استحصالی نوں موضوع بنایا۔ فلمی دور وچ ہر قسم دے موضوعاں نوں گیتاں وچ تھام ملن لگی۔ فلماں وچ قومی، رومانی سماجی گیت سن جیہڑے مذہبی نوعیت دے گیت نے۔ مسعود چودھری ایس روایت توں چنگی طرح واقف نیں۔ جہاں کول ہر رنگ تے ہر رنگ دا گیت ملدا اے۔ حمد دے موضوعاں توں ظاہر اے اوہو نیں جیہڑے صدیاں توں چلدے آرہے نیں نوکلایاں جذبیایاں پاروں ایہہ مڑ مڑ نوں ہوندے جارہے نیں۔ مسعود ہوراں ایہو کیتا حمد دار ہاؤرب نوں یاد کرن دا ہوکا دیندا اے نال ای ”دُخن اُتے“ ول وی دھیان کراؤندا اے۔

اللہ ای اللہ بول او بندیا اللہ ای اللہ بول

جیہڑا ہر دم تیرے کول او بندیا اللہ ای اللہ بول (4)

مسعود چودھری نے نعتیہ گیتاں وچ مدینے بارے اپنے جذبیایاں دا اظہار کیتا اے۔ مسعود چودھری براہ راست نبی اکرم دی ثناء بیان کردے نیں۔ ایس دا کارن عقیدت اے جے ہزار وار عرق گلاب نال چیمھ پاک صرف کریئے تو دی ادب دا تقاضا اے کہ رسول اللہ دا نام نامی چیمھ تے نہیں لیانہ جاسکے۔ ایسے اصول نوں موہرے رکھ کے مسعود چودھری نے پوری نعت وچ صرف رسول اللہ دے شہرہ ہی ذکر کیتا سوہنے شہر نوں بار بار ویکھن دی سدھر دا اظہار کیتا۔ اوہناں دی قلبی عشق دلی کیفیت تے جذبہ ایمانی دی جھلک دسدی اے گیت ”سہیلی“ وچ دل دے بھیت

سانچھے کیتے گئے نیں۔ ”رائنجن ڈھول“ دے حسن دے جلوے آفاقی پیغام تے اوہدے راہیں آون والی تبدیلی دے نال تعلق تے عشق دی کہانی اے۔ گیت وچ فنکاری تے حسن ایہہ کہ سہیلی نال راز دیاں گلاں نیں جیہڑیاں کسے ہور نوں دسیاوی نہیں جاسکدیاں۔ جدوں ”رائنجن“ پریم دی جوت جگا دیوے فیروں لوں مہک اٹھدا اے دھالاں پان نوں پیر آپے اٹھدے نیں ایہہ اودوں ہوندا اے جدوں لیکھ سولے ہون فیرائی یار پُتل جھاتی پاؤندا اے فیرائی دھالاں وی پندیاں نیں۔ مسعود چودھری نے حیاتی دا ڈھیر چر جرمی وچ لنگھایا۔ اوہناں محسوس کیتا دیس دیس ہے تے پردیس پردیس۔ اوہناں جا پیدا دیس وچ رہندیاں جیہڑیاں شیواں سانوں اوگن ہاریاں لگدیاں نیں پردیس وچ یاد آوندیاں نیں تے گن ومنتیاں لگدیاں نیں۔ دیس وچ رہندیاں جیہڑا دیس پیار مدھم ہوندا اے اوہ پردیس وچ جا کے سیکنڈ نیشنلٹی دی پان تے چڑھ کے ہور اجلا تے چمکدار ہو جاندا اے۔ اوہناں دے گیتاں وچ اک پاسے دیس دی محبت اے تے دوجے پاسے ایہدی ترقی دیاں دعاواں:

میری جنت تے میری جان
تیرے ناں اے پاکستان
پاکستان اے پاکستان
تیرے تڑکے تیریاں شاماں
مانیاں نیں سبھ خاصاں عاماں
سبھناں اُتے میں قربان
پاکستان اے پاکستان (5)

مسعود چودھری نیڑے ملک اودوں ترقی کرے گا جدوں ملک تے قوم دے سماجی مسئلے سمجھ کے اوہناں دا اُپاء کیتا جائے گا۔ مسعود چودھری جیہہ پروگریسو ذہن رکھن والا جی سب توں پہلاں زنانی تے مرددی ونڈ نوں مکا نا چاہندا اے۔ اوہناں آگوبن کے سوانی دے حق لئی آواز چکی۔ سماج وچ انصاف دوان لئی آہر کردے دکھائی دیندے نیں۔ ظلم دے ہنیریاں نوں چانن وچ بدلن لئی آس اُمید نوں مسعود ہوراں شاعری راہیں دکھایا اے۔ ایسے آس اُمید نوں انج بیاندے نیں:

کد مکننا ظلم ہنیر

ہُن پھٹنی کدوں سویر (6)

مسعود چودھری جتنے پیار محبت دے گیت گاؤندے نیں او تھے حیاتی دیاں پرتاں نوں پھر ولد اتے سماج دیاں غلط قدرات قیمتاں دے خلاف وی آواز چکدے نیں۔ رومانس ہر جیوندے دل داس تے اے۔ دنیا دی ہر بولی وچ رومانس اے۔ مسعود چودھری دے گیتاں وچ رومانس بھروسے ڈھنگ ڈلھکاں ماردا دکھالی دیندا اے۔ اوہ کدے رومانس دا اظہار کھلے ڈلھے ڈھنگ الیکدے نیں تے کدے لفظاں دیاں پرتاں وچ لکا کے۔ اندر جیت حسن پوری، مسعود چودھری دے گیتاں وچ سماجی مسئلیاں بارے اپنے وچار رانج دتے نیں:

”مسعود چودھری دے ایہ گیت سماج دی صحیح تصویر پیش کردے ہن۔ ایہ

شیشہ وی ہن تے دیو وی، ظلم تے جبر دے خلاف بغاوت اتھری تے

مونہ زور جوانی نوں کورا ہے پین توں ورجنا تے متاں دینا اوہدے گیتاں

وچ تھیں تھیں نظر آوند اے۔“ (7)

مسعود چودھری گیتاں راہیں محبوب نوں صرف کمران نوں چھیاں پان توں ای نہیں روکیا سگوں کچے بورتے کچے لک دی گل کر کے اوہدے کچ پنے تے نادانی دی گل وی چھوہی دسیا کہ دنیا پتھر دل اے اوہ کچے بور نوں بڑیاں حرص بھریاں اکھاں نال ویہندی اے توں اے ”کچ“ ایس تینوں دنیا دے رویے تے لوکاں دیاں اکھاں اندر لکے فریب داسر نہیں اے ایس گلوں ای خش ایس کہ عاشقاں دادل مٹھی وچ کھس لینی ایس اے تے ویہڑے وچ تاریاں دا موتیا لوان دیاں رتجھاں نیں پکاں دی چچی اُتے تارے جگدے نیں پر کل ایہناں دا ڈاڈا ہامل تارنا پیندا اے۔ مسعود چودھری دے گیت رومان دے نال نال حسین خواہاں تے دلکش یاداں دی شاعری نیں۔ اوہناں دے گیتاں نوں پڑھ کے تاثر اُبھر دا اے کہ ناری دے حسن تے محبت داناں جیون اے۔ پنجابی گیتاں وچ مسعود چودھری نے کھلم کھلاتے بے دھڑک رومانس دے جذباں نوں بیانیا۔ مسعود چودھری دے گیتاں نوں پڑھ کے احساس اُبھر دا اے کہ اوہ کسے خاص محبوبہ دیاں اداواں دا شکار ہوون نالوں بوہتا اپنی سرمستی تے عشق اُتے فدا اے۔ بندہ جدوں الھڑ جذباں نوں شاعری وچ لیکے تاں ہی ہجرتے وصل منکھی شاعری لئی اُچھے موضوع بندے نیں۔ مولانا روم دی مثنوی

مڈھ ”نے“ یعنی وُجھلی توں بچھا جیہڑی اصل توں دُور ہو کے وچھوڑے وچ کر لاندی اے اوہدی کر لٹ منکھاں دے بت دی اتھاہ ڈونگھیائی وچ رڑھ کے ازلی وچھوڑے نوں موہرے دھردی اے۔ پنجابی وچ ہجرتے وصال بارے بہوں کجھ لکھیا گیا۔ ہر شاعر نے بت موجب ہجرتے وصال دیاں مورتاں گھڑیاں۔ مورتاں ویلے دے چکرتے حالات دی رنگارنگی پاروں مہاند رے بلدی رہی۔ ہجر وصال اجیہاں تصویراں نیں جنہاں وچ ہر فنکار اپنے تجربے تے سدھر موجب رنگ بھر دا اے۔ مسعود چودھری کلاسیکی ریت نوں اگے ٹور دیاں گیتاں وچ ہجر وصال نوں الیکدیاں لکھدے نیں:

دھونی وانگوں دُھنھاں نالے روواں کدی ہساں میں

تیریاں بہانیاں دا بھیت وی نہ دساں میں (8)

مسعود چودھری دے گیتاں وچ ہجر وچھوڑے تے اوہدی اگ دا پورا پورا سیک موجود اے۔ لگ چھپ کے ہنجو وگاؤن داساں نہیں ایس لئی گیتاں وچ احتیاط نہیں سگوں بڑی بے باکی تے بے خوفی دی فضا اے۔ دل دا حال تے حالت زار کھل کھلا کے بیان کیتی اے۔ مسعود چودھری ماہر نفسیات وانگر ساری کیفیت نوں گیتاں دا موضوع بنایا گیتاں وچ ماہر نفسیات والی بے رحمی نہیں سگوں گیت نگار دی ہمدردی دا پرچھاواں اے۔ ہمدردانہ رویے نے گیتاں وچ درد تے سوز دی لے نوں ترکھا کیتا اے۔ ایس ترکھ نوں کاٹ دار موسیقی دی اٹکل نال کیتا گیا اے۔ موسیقی رب دی دتی اجہی نعمت اے جیہدا جوڑ روح تے قلب نال نیں۔ موسیقی دی زبان عالمگیر ہوندی اے۔ ایہہ نہ لفظاں دی محتاج اے نہ کسے آسرے دی سر نال تگی ہوئی اکو آواز سارے انساناں اُتے اکو جیہا اثر پاندی اے۔ گیت تے موسیقی لازم ملزوم نیں۔ گیت دا تعلق ناری نال اے کیوں جے گیت منکھ دے دل دیاں ڈونگھیائیاں وچ لکے ہوئے نرم تے کوئل جذبیاں داناں اے کوئل جذبے زنائی وچ حدوں ودھ نیں۔ ایسے پاروں گیتاں نوں زنائیاں دے گیت وی آکھیا جاند اے۔ مسعود چودھری نے کئی راگاں تے راگنیاں وچ اپنے گیت لکھے نیں۔ گیتاں وچ موسیقیت دے بھروسے رنگ نیں۔ ہر گیت اپنے اپنے راگ تے پورا اُتر دا اے۔ اوہناں پنجابی گیتاں دی روایت نوں نہ صرف اگانہہ ودھایا سگوں پُرانے موضوعاں دے نال نال کجھ نویں موضوعاں نوں گیتاں دے مزاج دے مطابق ڈھال کے پیش کیتا۔

حوالے

- 1 ڈاکٹر سعادت علی ثاقب: پنجابی شاعری تے موسیقی دا سمبندھ؛ پریس اینڈ پبلی کیشنز ڈیپارٹمنٹ یونیورسٹی آف دی پنجاب لاہور، 2022ء، ص 226
- 2- Regula Burchhadht Qureshi: Sufi music of India and Pakistan: Oxford University Press Karachi، 2006، P:13
- 3 ڈاکٹر شہباز ملک: آزادی دے مجاہد لکھاری؛ مکتبہ میری لائبریری لاہور، 1981ء، ص 26
- 4 مسعود چودھری: دکھاں بھری پرات؛ مکتبہ روشن خیال لاہور 2007ء، ص: 12
- 5 اوہی، ص: 67
- 6 اوہی، ص: 76
- 7 اوہی، ص: 76
- 8 اوہی، ص: 117